Ekonomija/Economics IX/4
Guste Santini

Sažetak

Raspad Jugoslavije te zamjena samoupravnog modela tržišnim nije provedena osmišljeno, već ga je mijenjala stihija. Bankarski je sustav dijelio sudbinu takvih promjena. Banke su postajale »kolektori« svekolikih društvenih problema. Strane banke s distance su promatrale događanja i polako, ali sigurno preuzimale zdravu komitentsku strukturu. Stvaranje nove nacionalne banke, koja bi provodila koncepciju i strategiju razvoja, pojavit će se kao jedino realno rješenje. U skladu s rajnskim modelom privređivanja, Hrvatskoj je prijeko potrebna “nacionalna” bankarska i osiguravateljska industrija da bi se pokrenuo razvoj. Ukoliko se ne osnuje nacionalna komercijalna banka, privatne banke morat će se ujediniti. HNB morat će odigrati aktivnu i afirmativnu ulogu ako ne želi u skorijoj budućnosti pokrenuti novi val stečajeva i time dodatno povećati svoju odgovornost, a poreznim obveznicima novi račun.

Ključne riječi: koncepcija razvoja, strategija razvoja, poslovna banka, obvezna rezerva, “ABCDE”-a, likvidnost, središnja banka, internacionalizacija bankarskog sustava.

Samoupravni je sustav mogao funkcionirati jedino putem »servisa udruženog rada« u kojem je cijena kapitala bila nepotrebna (ona je bila smetnja – izvor političke moći). Samoupravno »dogovaranje i sporazumijevanje« imalo je cilj supstituirati negativnosti samoupravnog modela privređivanja. Rigidnost poslovnih banaka povećavala se usporedo s rastom oligopolne strukture privrede te potrebom ravnomjernog razvoja svih dijelova bivše države (otuda zahtjev da se udovolji nerazvijenima kao uvjet političkog mira, što se i provodilo putem saveznih i republičkih fondova za nerazvijene).

Meko proračunsko ograničenje bila je pretpostavka funkcioniranja modela. Proširenu su reprodukciju osiguravali devizni financijski suficiti stanovništva (izvoz radne snage). Kada je rast devizne štednje usporen, dinamiziralo se zaduživanje u inozemstvu (dodatno potaknuto naftnom krizom) i sustav je, zbog prisutne politike, upao u duboku krizu iz koje više nije bilo povratka. Pokušaj brojnih reformi nije mogao uspjeti upravo zato što su inicijatori reformi bili temeljna brana njihovom uspjehu.

Raspad Jugoslavije te zamjena samoupravnog modela tržišnim nije provedena osmišljeno, već ga je mijenjala stihija. Bankarski je sustav dijelio sudbinu takvih promjena.

Izostajanje koncepcije i strategije razvoja (o ovom najbolje svjedoči ukidanje Zavoda za planiranje, odnosno Državnog zavoda za makroekonomske analize i prognoze) onemogućilo je jasno usmjerenje promjena (odnos sustava i politike u uvjetima nelinearnog vremena). Osnivanje mnoštva banaka (što se nije smjelo dopustiti) samo je derivacija nepostojanja

koncepcije i strategije razvoja. Antiinflacijski program iz listopada 1993. godine nije »preveden« u stabilizacijski i razvojni program upravo zbog nepostojanja koncepcije i strategije razvoja (uz pojedinačne i grupne interese). Da se mnogo toga samo formalno mijenjalo (u institucionalnom pogledu, dakle, uvođenju tržišnog modela privređivanja), pokazuju, između ostalog, nepodmirena potraživanja koja se stalno povećavaju (nominalno smanjenje potraživanja rezultat je pokretanja stečajnih postupaka, a nikako proces rješavanja problema nelikvidnosti tvrtki; ukoliko stečaj nije rješenje? /sic!/, a nije). I dok je u uvjetima društvenog vlasništva to bilo moguće tolerirati, u uvjetima privatnog vlasništva, zbog. učinaka preraspodjele, egzistencija je nepodmirenih potraživanja nedopustiva.

Zbog ignoriranja realne inflacije (nepodmirena potraživanja samo su tek njezin manji dio) država je polako, ali sigurno, svekolike probleme privrede usmjerila u bankarski sustav. Banke su postajale »kolektori« svekolikih društvenih problema. Da je u kojem slučaju politička intervencija političke vlasti bila veća, umjesto tržišnog modela privređivanja ponovo bismo imali »državni socijalizam«. Pritom valja reći da bi on bio relevantno inferiorniji u odnosu na prethodni model samoupravnog sustava.

Rješenje za nagomilane probleme u bankarskom sustavu pokušalo se naći u sanaciji i stečaju banaka. Rezultat je bio porazan. Porezni su obveznici dobili novi račun. Javnost je izgubila povjerenje. Problemi se iz dana u dan usložnjavaju i cijena njihovog rješenja dnevno raste. Kako se nije očekivala rasprodaja saniranih banaka, dilema da li sanirati poduzeća ili banke činila se manje važnom. Kakve li zablude!?

Dolazak stranih banaka nije ispunio očekivanja.

Vjerovalo se da će strane banke znatno utjecati na restrukturiranje domaćih banaka te da će utjecati na smanjenje kamatnih stopa. Ništa se od toga nije dogodilo jer se ništa i nije moglo dogoditi. Naime, strane su banke s distance promatrale događanja i polako, ali sigurno preuzimale zdravu komitentsku strukturu. **Svaka je krizna situacija bila razvojna šansa stranih banaka što se lijepo moglo vidjeti iz dinamike rasta bilance stanja tih banaka.** Valja reći da u industrijama rastućeg prinosa bilanca je stanja (dokaz rasta aktivnosti) temeljni izvor uspješnosti.

Da pojasnimo. Strane su banke (osnivači banaka u Hrvatskoj) donijele svoju superiornu tehnologiju ne s namjerom da se unaprijedi učinkovitost domaćih banaka, već je to predstavljalo izvor konkurentske prednosti. Nadalje, banke kćeri bile su podržane neusporedivo jeftinijim izvorima sredstava (bonitet inozemnih banaka, nasuprot boniteta države). Dovoljno je usporediti kamatne stope u zemlji i inozemstvu. Izneseno je rezultiralo većom učinkovitošću banaka kćeri usprkos manjim kamatnim stopama, što znači i nižim rizicima. Istovremeno one ne utječu na kamatne stope jer ne mogu i ne žele (a zašto i bi?) postati price leaderi.

Tu je bitno istaknuti dva momenta. Prvo, napustit će se kreditna i svaka druga podrška u razvoju tvrtki ispodprosječne efikasnosti. I drugo, preuzete će se banke na hrvatskom tržištu ponašati logikom marginalnih, a ne ukupnih troškova , što čini njihovu pripadnost nacionalnom bankarstvu tek neutemeljenom željom. To će rezultirati time da će **lošiji dio gospodarstva preostati domaćim bankama**

koje su i same u neravnopravnom položaju.
Sljedeća destinacija tim bankama i pripadajućim im komitentima (privredi) je Ministarstvo financija, odnosno porezni obveznici.

Da pojasnimo. Internacionalizacija bankarskog sustava znači trenutno preuzimanje kriterija učinkovitosti iz zemalja vlasnica domaćih banaka. To nadalje znači da tvrtke koje se ne mogu trenutno prilagoditi moraju prestati s privrednom aktivnošću. Na razini države to može značiti lom hrvatske privrede. Drugim riječima, privredna struktura nije u stanju adekvatno pratiti proces internacionalizacije banaka. Čak dramatično smanjenje porezne presije može imati tek ograničene rezultate.

Izneseno nije perspektiva, već je to današnja realnost. Moguće je zamisliti da će nedavno preuzimanje »obalnih banaka« za nekoliko stotina milijuna dolara rezultirati prodajom turističke grane, najvećeg hrvatskog izvoznog proizvoda. Hrvatskoj narodnoj banci ostaje da postane sanator ili stečajni upravitelj preostalog dijela banaka. Ostale željene i potrebne mjere neće moći učinkovito provoditi jer je mogućnost odgovora međunarodnih banaka (zbog moguće politike marginalnih troškova) pasivizacija u doslovnom smislu riječi.

Valja istaći da autonomnost HNB-a postaje upitna jer postojanje oslonca internacionalziranih banaka na svoje matične banke zapravo znači eurizaciju hrvatskog sustava bez obzira na to je li Hrvatska uvela ili nije uvela euro kao nacionalnu valutu .

Kada se ocjenjuje bankarski sustav (podsustav) kao dio privrednog sustava, tada valja imati u vidu da su kriteriji privrednog sustava istovremeno i kriteriji bankarskog sustava. Strane banke ponašajući se »autonomno« zapravo diktiraju proces reprodukcije.
Stanovništvo je zabrinuto za svoja deponirana sredstva. Domaće banke ne čine im se više sigurnim. **Stanovništvo se okreće »stranim« bankama .**

Nameće se pitanje može li Hrvatska iz sadašnje krize s prisutnom vlasničkom strukturom poslovnih banaka?

Drugim riječima, kako je moguće uključiti »strane« banke u rješavanje krize, kada su banke internacionalizirane i funkcioniraju u skladu s globalnom filozofijom? Da li su se ponovo pojavili katastrofičari koji inzistiraju na preispitivanju mogućih politika banaka (općenito) pa i »stranih« banaka (posebno) u uvjetima kada je rizik ulaganja objektivno za te »strane« banke isuviše velik. Treba biti doista površan i ne primijetiti činjenicu da je više od 90% konsolidirane bilance poslovnih banka u »stranim« bankama . Prodane su banke sanirane, a portfelj im je »očišćen«. Revizija prodanih banaka mora se napraviti, tražit će je pojedine interesne skupine. Ostaje da vidimo kada će se to i dogoditi i kako će novi vlasnici sada saniranih banaka reagirati.

Što se događalo u proteklom vremenu na području monetarne politike?

Prethodno smo istaknuli da je bankarski sustav internacionaliziran. To su stanje monetarne vlasti (prije siječnja 2000. godine) ocijenile kao pozitivno postignuće s perspektivom daljnje ubrzane internacionalizacije (što se i željelo i što se zapravo i završilo). **To što nijedna druga grana privredne aktivnosti u Hrvatskoj nije internacionalizirana niti približno u mjeri kao**

što je to učinjeno s hrvatskim bankama, nikoga očito ne zabrinjava. Drugim riječima, nije se vodilo računa o odnosu cjeline i dijelova, što uče studenti ekonomije na prvim godinama studija .

Znači li prisutna globalizacija zapravo ubrzano uključivanje u svjetsku privredu, in totum, pitanje je na koje je moguće dati samo negativan odgovor. Svjetski kapital ima svoja pravila igre i nerazvijene zemlje uglavnom samo kratkoročno mogu poštivati te kriterije. Što će biti sutra - nije nevažno pitanje, već je pitanje svih pitanja.

Ima li se u vidu linearna obvezna rezerva, koja je okoštala »inflatornu bilancu«, što se vidi u ročnoj strukturi pasive bilance poslovnih banaka, kao i ovisnost o tečaju kune, jasno je da je monetarna politika bitan dio ukupne politike koja je uzrokovala progresivni rast nelikvidnosti. Naime, stvaranje i poništavanje novca nije bilo određeno potrebama likvidnosti privrede (kako bi se monetarna politika morala ponašati), odnosno stanjem u gospodarstvu, već je bilo određeno kupnjom/prodajom deviza pri čemu je tečaj, ipak bio, zadan. Odnos primarnog novca i novčane mase od 1993. godine to jasno pokazuje. Ukažimo samo na 1998. godinu, kada je uveden porez na dodanu vrijednost. Kao što je poznato, porez na dodanu vrijednost imao je znatne fiskalne učinke što je rezultiralo, na žalost, rebalansom proračuna. Dakle, **u godini kada je uveden porez na zalihe – koji je istisnuo više od 7 milijardi kuna poreznim obveznicima – novčana se masa smanjila.**

I dalje se preferiraju dužnici na štetu vjerovnika. **U 1999. godini smanjeni su plasmani privredi i oni od tada zaostaju, a trebali su se dramatično povećati. Godina 2000. slijedi obrazac iz 1999. Godina 2001. tek je mlako poboljšanje stanja što se tiče kreditiranja privrede. Godina 2002. razlikovat će se od prethodnih utoliko ukoliko država »stane« iza pojedinih poduzeća .**

Ovom komentar nije potreban, iako je jasnije kako je nelikvidnost polako, ali sigurno »ušla« u domaće banke, odnosno kako su one odgovorile na izazov zvan nelikvidnost. Što su banke bile manje po veličini bilance i više domaće (senzibilne na privredne probleme), to su bivale sve ranjivije. Istočna je Slavonija tragičan primjer u svakom pogledu.

Pridodamo li iznesenom kamatne stope (mjera nereda) koje su određene ponudom s jedne strane, i ignoriranjem potražnje za likvidnošću s druge strane, moguće je sasvim jasno ustvrditi da postojeće kamatne stope ne daju realnu strukturu kamatne stope. Naime, postojeće su kamatne stope određene na temelju viška likvidnosti u poslovnim bankama i cijenom državnih obveznica (nerizični papir) a ne, kao što smo utvrdili, zadovoljavanjem potražnje od privrede. Nedopustivo visoka likvidnost poslovnih banaka s jedne strane, i s druge strane nelikvidnost privrede jasan su pokazatelj kako se je realna odvojila od financijske sfere.

I konačno »ABCDE«-a – karcinom domaće privrede, stavio je točku na »i« i time je zapečaćena sudbina domaćih banaka. Samo zato (sic!) što su bile senzibilne na probleme privrede . Naime, u institucionalnim je uvjetima kakvi vladaju u Hrvatskoj uvedena ocjena rizika bila porazna (da li svjesno?) jer se po ne znam koji put pokazalo kako beskriterijalna transplatacija gotovih stranih rješenja nije tek tako moguće. »ABCDE«-a je primijenjena metoda u tržišnim privredama. Štoviše, ona je u svojoj osnovi porezni kredit za poslovne banke, ali to je druga priča.

Upravo su završni računi za prošlu godinu pokazali kako je “ABCDE”-a bila instrument eutanazije domaćih banaka i kako se je valjalo rizičnost definirati u našim institucionalnim uvjetima i sposobnost društvene reprodukcije da iste provede u praksi.

Zašto nacionalna komercijalna banka?

Stvaranje nove nacionalne banke, koja bi provodila koncepciju i strategiju razvoja, vjerojatno će se pojaviti kao jedino realno rješenje. Što prije, to bolje! Ostaje da se ispita kako bi tu banku trebalo »dizajnirati«, kako bi se njezinom potporom ostvario potreban razvoj. Problemi su višedimenzionalni i vjerojatno će trebati puno sredstava, upornosti i mudrosti da se realizira koncepcija nacionalne komercijalne banke, a da to ne rezultira negativnim odnosom »stranih« banaka. Problem nije moguće i ne smije se podcijenti.

Ograničenje:

Nerazvijene zemlje moraju prihvatiti MMF, Svjetsku banku i WTO , kako bi ostali u okviru svjetskog poretka jer »ispadanje« znači produbljivanje razlike u nerazvijenosti. Beskriterijalni će pristup prema tim institucijama imati iste posljedice s iluzijom da smo dio svjetskog poretka, iako to nismo.

Kako realizirati projekt nacionalne komercijanlne banke?

U Hrvatskoj se već duže vrijeme govori o potrebi “stvaranja” nacionalne komercijalne banke. U tom smislu pored HABOR-a u “igru” se uvode sanirane banke: Croatia banka i Poštanska banka. Svaka je aktivnost k subjektivitetu procesa reprodukcije dobro došla. Međutim, nismo sigurni da bi spomenute dvije banke mogle dovoljno brzo preuzeti obveze koje bi nacionalna komercijalna banka morala preuzeti. U tom smislu je prijeko potrebno da HABOR bude neusporedivo značajnije angažiran. Naime, on je, po svojoj temeljnoj zamisli, usmjeren na restrukturiranje i razvoj.

Ostaje komercijalni dio bankarstva koji HABOR danas ne pokriva. Osim toga jednostavno je identificirati da nije moguće pokrenuti nacionalnu komercijalnu banku ako nema primjerene mreže poslovnica. Nikako ne bi bilo dobro da se umreženje vrši postupno. Kao što praksa pokazuje, indeks koncentracije poslovnica determiniran je dubinom tržišta. Ovo bi značilo da nerazvijeni i ratom devastirani krajevi ne bi još niz godina “došli na red”. Cijela priča je upravo suprotna. Mišljenja smo da nerazvijena i ratom devastirana mjesta moraju prva dobiti svekoliku pomoć pa i nacionalne komercijalne banke.

Prema tome, sve upućuje na potrebu da pored navedenih u “priču” uđe i FINA. Naime, ona je već značajno osposobljena i ima relevantnu mrežu poslovnica koje pokrivaju cjelokupno područje Hrvatske. Osim toga, FINA bi mogla vrlo brzo prikupiti značajna žiralna sredstva koja su najjeftinija i koja daju tržišnu prednost nacionalnoj komercijalnoj banci.

Pored toga, bilo bi potrebno napustiti praksu osiguranja štednih uloga osim depozita kod nacionalne komercijalne banke. Garancija bi morala biti potpuna, kako za kunske tako i za devizne depozita.

Ovo bi otvorilo mogućnost, na fair osnovi, da se u projekt uključe i preostale male banke koje su njihovi vlasnici osnivali u uvjetima nesređenog financijskog tržišta da bi mogli poslovno funkcionirati. Time bi se dodatno smanjio rizik poslovanja velikom djelu gospodarstva, što bi imalo pozitivne učinke na privrednu aktivnost.

Jasno, posebna je priča podrška izvoznoj privredi koju valja osposobiti u najkraćem razdodblju. Naime, dug prema inozemstvu postaje nepodnošljiv i Hrvatska bez reprogramiranja duga nije u stanju opstati. Ne treba gubiti iz vida velike anuitete koje naprosto nije moguće vratiti. Dovoljno je podsjeti da je robna razmjena s inozemstvom vrlo nepovoljna .

Tko bi trebao biti vlasnikom?

Vlasništvo je zapravo nebitno. Popularnost privatizacije izraz je prethodne vlasti i imperijalizam kapital odnosa . Naprosto valja uposliti učinkovit menadžment koji će sukladno tehnici i tehnologiji obavljati poslovanje. Naprosto je kratkovidno ustvrditi da nacionalna komercijalna banka neće stvoriti mogućnost značajnih sinergijskih učinaka. Upravo su sinergijski učinci temeljni razlog zašto valja osnovati nacionalnu komercijalnu banku. To strane banke ili bolje rečeno “domaće” banke neće učiniti. Dovoljno je podsjetiti da bankarstvo u Europi ima jasno definiran odnos prema svojim vlasnicima. U SAD-u je druga priča jer tržište kapitala određuje svekolike odnose.

Zaključak

Hrvatska nema koncepciju i strategiju razvoja, što umanjuje učinkovitost privrede u cjelini. Orijentacija ekonomske politike na »gašenje požara« značajno povećava jalove fiksne i varijabilne troškove svih sudionika u procesu reprodukcije. Koncepcija i strategija razvoja nužan je uvjet, ali nije i dovoljan.

U skladu s rajnskom modelom privređivanja, Hrvatskoj je prijeko potrebna bankarska i osiguravateljska industrija kako bi se pokrenuo razvoj. Tom svakako valja pridodati drugi i treći stupanj mirovinskog osiguranja. Bankarska je industrija u vlasništvu inozemnih investitora (uglavnom poslovnih banaka) gotovo 90% i funkcionira u skladu s »filozofijom« svojih vlasnika i svoje uprave. Hrvatske banke participiraju desetak posto. Isključe li se iz razmatranja Croatia banka, Poštanska banka i Dubrovačka banka, tada je navedeni postotak još manji. Bilance stanja preostalih banaka bitno su manje.

Treba pristupiti osnivanju poslovne banke koja će okupiti na fair osnovi preostale domaće banke (u vremenskom toku) kako one ne bi, prije ili kasnije, otišle u stečaj. Veličina bilance čini svaku od malih banaka rizičnom u aktivi, ali i osjetljivom na tokove gotovine što čini pasivu »osjetljivom«, a manifestira se u potrebi vođenja konzervativnije politike likvidnosti. Visoki fiksni i varijabilni troškovi po jedinici čine male banke nekonkurentnim velikim bankama. Stoga su male banke neefikasne i posluju vjerojatno na granici gubitka. Drugim riječima, postoji

naglašena osjetljivost na promjene (pogoršanja) uvjeta poslovanja u okružju.

Život će mijenjati visinu kamatnih stopa, posebno zbog očekivanog smanjenja rizika i smanjenja obvezne pričuve. Rizici će se smanjiti jer »domaće« banke ne kreditiraju privredu (bez čega nema oživljavanja privredne aktivnosti) bez jamstava koja su nekoliko puta veća od kredita (nekretnine i tok gotovine iz prošlosti kojim se može predvidjeti stupanj naplativosti kredita) ili jamstava države. »Opečene« domaće banke slijede izneseni koncept. Kako bi se otvorila mogućnost kreditiranja privrede, morat će se mijenjati Zakon o parničkom postupku . Ovo bi ubrzalo učinkovitu provedbu stečaja. »ABCDE«-a promjenom Zakona o parničkom postupku dobiva smisao. To znači da je zbog favorizirane zaštite dužnika »ABCDE«-a bila izravni ezekutor domaćih banaka. Ostaje da se napravi kalkulacija učinaka »ABCDE«-e kako bi se pokazala uloga središnje banke u stečajevima poslovnih banaka.

Ukoliko se ne osnuje nacionalna komercijalna banka, privatne će se banke morati ujediniti. Što prije to bolje. Udružena banka Hrvatske (zašto ne?) bila bi razvojni tehničko-tehnološki support postojećim bankama koje bi postale filijale. Razvoj ove banke na kraju će ipak podržati država koja bi kao »protuuslugu« za podršku osnivanja imala instituciju koja će provoditi koncepciju i strategiju razvoja u svom dijelu procesa reprodukcije. Uloga slična ulozi koju ima Nova ljubljanska banka u Sloveniji. Postoje rješenja za ostvarivanja ovakvog koncepta do razine izvedivosti.

Prema tome, ukoliko država neće spoznati da joj je banka nužna da bi se dinamizirala privredna aktivnost, domaće bi banke morale odmah same osnovati ekspertni tim (a ne čekati!) koji bi u što je moguće kraćem vremenu realizirao projekt spajanja postojećih banaka. HNB morat će u cijeloj priči odigrati aktivnu i afirmativnu ulogu ako ne želi u skorijoj budućnosti pokrenuti novi val stečajeva i time dodatno povećati svoju odgovornost, a poreznim obveznicima novi račun.

LITERATURA

1. Družić, Gordan, Kriza hrvatskog gospodarstva i ekonomska politika, Golden marketing, Zagreb, 2001.
2. Družić, Gordan, Restrukturiranje makroekonomske politike, Ekonomija/Economics, god. IX, br. 3, Rifin, Zagreb, 2002.
3. Družić, Gordan, Ekonomska politika u 2002. i 2003. godini, Ekonomija/Economics, god. VIII, br. 2, Rifin, Zagreb, 2001.
4. Santini, Guste, Ekonomska politika za 1995. godinu, Rifin, Zagreb, 1995.
5. Santini, Guste, Kako iz krize, Ekonomija/Economics, god. V, br. 4, Rifin, Zagreb, 1999.
6. Santini, Guste, Kriza: jučer, danas, sutra (?), Ekonomija/Economics, god. VIII, br. 2, Rifin, Zagreb, 2001.
7. Santini, Guste, Bespućima ekonomske politike, Binoza-press, Zagreb, 2001.
8. Santini, Guste, Zašto osnovati nacionalnu hrvatsku poslovnu banku?, Ekonomija/Economics, god. VIII, br. 1, Rifin, Zagreb, 2001.
9. Sirotković, Jakov i Družić, Gordan, Hrvatska gospodarska kriza i pravci zaokreta iz recesije u ekonomski razvoj, Ekonomija/Economics, god. VIII, br. 1, Rifin, Zagreb, 2001.
10. Sirotković, Jakov, Stanje mogućnosti i prepreke oporavka hrvatskog gospodarstva, Stabilizacija – participacija – razvoj, EF, Zagreb, 2002.

11. Sirotković, Jakov, Teorijske i programske osnove za strategiju ekonomskog razvoja Hrvatske, Ekonomija/Economics, god. IX, br. 3, Rifin, Zagreb, 2002.
12. XXX Bilten, HNB, Zagreb, rujan 2002., broj 74.
13. XXX Bilten o bankama, HNB, Zagreb, rujan 2002., broj 4.